

Ir. B.J. van der Vlies

Ik weet waar u woont. (I)

Openbaring 2:13

Geachte aanwezigen,*

“Ik weet waar u woont.” Woorden die we vinden in één van de brieven aan de zeven gemeenten in Klein-Azië uit het laatste Bijbelboek, Openbaring. Het betreft de derde brief, die aan de gemeente te Pergamum.

“Ik weet waar u woont.” Waar we wonen? Zeker, in Nunspeet of Maartensdijk of wáár ook, maar in elk geval in Nederland.

Het land waarin de meesten van ons zijn geboren en getogen. Je moet haast een globetrotter zijn, een soort wereldburger om daar niets mee te hebben. Overigens was dat tot voor kort, in deze tijd van globalisering – de wérelde is een dorp – en europeanisering, niet bij iedereen even vanzelfsprekend meer. Maar daar is in korte tijd een kentering in gekomen. We worden tegenwoordig weer opgeroepen om toch vooral een beetje trots te zijn op ons land.

Wel, u mag het van mij weten, ik houd van óns land. Hoe dat te verklaren is? Door de wordingsgeschiedenis er van. Door de betekenis en plaats van het Huis van Oranje er in. Door de prestaties die er in de loop der jaren zijn neergezet, binnen onze landsgrenzen en tot ver daar buiten. Door de cultuurhistorische schatten die er zijn opgelegd. Door een stukje fundamentele gastvrijheid voor verdrukte of vervolgd geloofsgenoten. Door de getoonde veerkracht onder moeilijke omstandigheden. Zo is meer te noemen. Natuurlijk, er zijn ook donkere bladzijden. Maar dit alles, van beide kanten overziende, zou ik niet weten met welk land ik onbevangen zou willen ruilen. Maar er, recht toe, recht aan, *trots* op zijn? Neen, daarvoor mankeert er nog te veel aan, om dat te worden moet er echt nog veel veranderen.

Het land waarin we wonen. Eén van de rijkste en welvarendste landen ter wereld. Mooi en tegelijk dichtbevolkt. Een arbeidsethiek die voor veel commentatoren wordt bepaald door een vanouds calvinistische plichtsbetrachting. Een uniek onderwijsbestel waarin ouders onderwijs kunnen verlangen voor hun kinderen dat spoort met de godsdienstige overtuiging thuis en in de eigen kerk. Ouderenzorg, gehandicaptenzorg en dergelijke, waarin de christelijke geloofsovertuiging mede een ordenend uitgangspunt vormt. Noodhulp en ontwikkelingssamenwerking waar ook ter wereld, één van de grootste geldschieters (per hoofd van de bevolking gemeten dan). Kennis en kunde die dienstbaar worden over de hele wereld. Kenmerken van ons land om voluit dankbaar voor te zijn.

Kenmerken waarvan we hopen dat ze ongeschonden uit de strijd komen die wordt gevoerd om de ernstig om zich heen grijpende financieel-economische crisis, de euro-crisis zo u wilt, effectief te bestrijden. Morgen zal, we weten het intussen uit de media waarin de miljoenennota met

Inhoud

Meditatie 161

Ir. B.J. van der Vlies, Maartensdijk

Kohlbrugges Utrechtse jaren (IV) 163

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Voetbal, vis en volle kerken 164

Dr. B.J. Spruyt, Gouda

Klassiek Licht (VI) 166

Een kerkvader aan het woord (II)

Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Persbericht: Symposium n.a.v. 450 jaar Nederlandse Geloofsbelijdenis 168

Woord van Martin Luther (1483 – 1546)

Het offer van Christus, dat één keer is gebracht, blijft eeuwig van kracht en wij worden behouden omdat wij daaraan geloven. Wanneer men naast dit offer iets anders stelt, dan is dat godslastering.

bijbehorende stukken voortijdig omstandig zijn uitgemeten, de regering haar beleid in deze presenteren. Koersvast in onzekere tijden, zo heet het! We mogen voor de regering wel om de nodige wijsheid bidden, opdat een rechtvaardig en billijk, maar waar éven mogelijk voor de zwakkeren in de samenleving ook een mild beleid wordt gevoerd. Wie er ook aan de knoppen zitten in Den Haag, van welke politieke kleur ook, het zal warempel niét meevallen! We gaan het allemaal in onze knip merken, zo is de boodschap, en dat doet pijn! Het is een voluit Bijbelse lijn om bij de verdeling van die pijn te onderscheiden in zogeheten sterke én zwakke schouders. Draagt elkaars lasten, en vervult daarmee, let wél, niet minder dan de wet van Christus! Het kan toch in onze welvarende samenleving Anno Domini 2011 niet zó zijn, dat mensen met een echte hulpvraag tussen wal en schip raken, aan hun lot worden overgelaten, of vereenzamen of iets dergelijks.

Ik had het over dankbaarheid voor wat God ons in ons land nog gééft én tot hier toe ook láát. Echter, het land waarin we wonen, is óók het land waarin heel veel gewoon kán, van wat God verboden heeft. Ik denk aan die tienduizenden abortussen per jaar, aan al die levensbeëindigingen op verzoek, aan het oneigenlijke instituut van het "homohuwelijk". We liepen en lopen met deze ontwikkelingen en feiten voorop in de wereld. Onze wettelijke regelingen hiervoor, zijn voor veel landen baanbrekend geweest en staan nog model. Over ons drugsbeleid worden in de ons omringende landen veel vragen gesteld. Bij delen van onze zedelijkheidswetgeving worden er de wenkbrauwen gefronst. De tolerante cultuur van onze hoofdstad Amsterdam is wereldwijd bekend, een betere zaak waardig. Het land waarin we wonen, is het land waar een vertegenwoordiging van het kabinet meevaart in

de Gay Pride, een buitenissige en extravagante optocht van homo's. Dingen die ons verontrusten en tegelijk doen schamen. Daar wil je, om zo te zeggen, lang niet altijd bij horen. Maar het is wel mijn land.

Het land waarin we met veel anderen en andersdenkenden wonen. Mensen met zeer uiteenlopende godsdienstige oriëntaties en vanuit totaal verschillende culturen. Dat leidt onmiskenbaar regelmatig tot spanningen. Van de weeromstuit verbant men religie gemakkelijk en goedkoop naar het privé domein. Echter, dat is een totale onmogelijkheid. Onwerkelijk, onheus en onhistorisch. Ik denk aan van kleur verschootten oude stadswijken, aan dominante moskeeën die het straatbeeld drastisch wijzigen, aan leefstijlen die afwijken van wat in ons land tijden lang gangbaar was. We noemen dat tegenwoordig de islamisering van delen van onze samenleving, waartegen we ons, op waardige en tegelijk besliste wijze verzetten. Zo vinden we het vele bruggen te vér als gaandeweg luidder wordt getornd aan vooral de grondwettelijke vrijheden van godsdienst en onderwijs. Wat zeg ik: bruggen te vér, een onbegaanbare weg!

Het zou werkelijk een blamage en wezenlijke verarming zijn voor ons land als het de godsdienstvrijheid afschaft, waartoe sommige trendsettende (neo-)liberale en seculiere stemmen regelmatig oproepen. Het gaat om het oudste recht dat in ons land met recht en reden, na jaren van felle strijd, is ingevoerd (vanaf 1579 bij de *Unie van Utrecht*, opnieuw bekrachtigd bij de *Vrede van Westfalen (Munster)* in 1648). Het fundamentele recht om God naar Zijn Woord te dienen, óók in het openbare leven, ligt aan de wording van onze natie ten grondslag. Het kán ook niet worden vervangen door dat andere, toegegeven, óók voorname grondrecht van de vrijheid van meningsuiting, immers, het gaat bij godsdienst niet alleen om een mening, maar om iets wat veel omvattender is, de héle levenshouding! De ontwakende of sluimerende tendens in onze samenleving dat minderheden – en we zijn als christenen een minderheid! – aanpassing aan meerderheidsopvattingen wordt opgelegd, moet krachtig worden bestreden.

Door de komst van de islam in ons land, de politieke moorden binnen onze landsgrenzen, de internationale dreiging van terroristische aanslagen en dergelijke, is de discussie in het publieke debat over religie terug van weg geweest, en dat is kennelijk voor velen een onaangename verrassing. Lang leek het verschijnsel godsdienst definitief op retour. Maar wij wisten béter. Immers, dat zou strijdig zijn met Gods eigen belofte! Dat neemt niet weg dat de realiteit noopt tot het vinden van een nieuwe balans. Het religiedebat is

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 24,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

nog bij lange na niet af. We spreken de vurige wens uit dat men op dit macroniveau maat weet te houden, door te letten op Schrift en historie.

* Deze tekst werd in het kader van de *Kroonbede*, op 19 september 2011 in de Hervormde Dorpskerk te Nunspeet uitgesproken.

Kohlbrugges Utrechtse jaren (IV)

Godsdienstige samenkomsten

Terwijl de Lutherse en Hervormde kansels voor Kohlbrugge gesloten bleven, kreeg hij in de jaren die aan de Afscheiding van 1834 voorafgingen, bijval onder voorstanders van de zuivere gereformeerde leer. Zij hielden in Utrecht godsdienstige bijeenkomsten, waarin zij het door hen begeerde Bijbels onderwijs ontvingen en waarin ook gebeden werd voor Kerk, Oranje en vaderland. Hun voorgangers waren de goud- en zilversmid Jacob Dirk Ludwig, oud-diaken van de Hervormde gemeente, en Hendrik Georg Klijn. Begin oktober 1832 wendden Ludwig en Klijn zich met een rekest tot de Koning met verzoek om goedkeuring van hun godsdienstige bijeenkomsten en bescherming van personen en eigendommen. In een brief van 8 oktober 1832 aan mr. G. Groen van Prinsterer, destijds secretaris van het Kabinet des Konings, nam Kohlbrugge het voor deze groep op. Hij kende de twee voorgangers en ook vele andere bezoekers van de samenkomsten, hoewel hij die zelf niet bijwoonde. Kohlbrugge noemde hen "brave en vlijtige huisvaders, stille burgers en innige christenen." Vaak werden de bijeenkomsten door 100 tot 150 personen bezocht. Omdat het gezelschap al enige tijd overlast had ondervonden, was besloten voortaan bijeen te komen in een boerenwoning buiten de Catharijnepoort. Ook daar liet men hen niet met rust. Het gerucht ging dat de bijeenkomst op zondag 7 oktober zou worden verstoord. Op aanraden van Kohlbrugge werd de samenkomst toen opgeschort. Toch verzamelde zich die zondagavond een menigte van 800 à 900 personen bij de boerenwoning. Terwijl de politie werkeloos toekeek, klom een aantal studenten over muren en heggen. Ze waren volgens Kohlbrugge van plan "zoo de oefening er was, de luiken van het vertrek op te breken en de verzamelden met steenen uit elkander te werpen, en den voorganger dood te slaan." Toen bleek dat er geen bijeenkomst gehouden werd, vermaakten de studenten zich een paar uren met lasteren, joelen en het afsteken van voetzoekers. Welk een schandaal voor Utrecht's Academie - zo schreef Kohlbrugge aan Groen - dat haar kwekelingen zich verenigen met gemeen volk, petitionarissen en Roomsers, om hen te vervolgen, die voor hen gebeden hebben toen zij waren uitgetogen tegen de Belgische opstandelingen!

Ook Willem de Clercq berichtte Groen van Prinsterer in een brief d.d. 22 oktober 1832 over de gebeurtenissen in Utrecht: "Hebt gij van de verstoring der oefeningen te Utrecht gehoord? Het moet daar schrikkelijk toegaan. Eergisteren werd ik verrast door een bezoek van de twee hoofdpersonen in dit geval, den goud- en zilversmit Ludwig en de slager Schade⁵, beide innemende menschen, met wie ik mij zeer vereenigd gevoelde. Zij waren bij den Koning geweest om van het gebeurde berigt te geven en waren wel tevreden over de receptie. Studenten en petitionarissen waren vereenigd in deze zaak."

De Utrechtse politie stelde een onderzoek in naar de toedracht van de gebeurtenissen. Zij wees een drietal opgeschoten jongens aan als de geweldplegers, die dan ook gevangenisstraf kregen. Volgens een rapport van de directeur van politie aan het gemeentebestuur waren de leden van het gezelschap mensen "die tot het dweepachtige overhellen." Bij het rapport is een lijst gevoegd, vermeldende de namen van de voornaamste leden van het conventikel. Op deze lijst komt ook H.F. Kohlbrugge voor met de aantekening dat deze, hoewel hij de vergaderingen niet bijwoont, de raadsman van de hoofden schijnt te zijn en wordt gezien als de opsteller van het rekest en van een bij de directie van politie ingediende memorie.⁶

In die tijd kwam het Kohlbrugge ter ore dat Utrechtse studenten van plan waren ook in Scherpenzeel een door Capadose geleid conventikel te verstoren. Hij begaf zich daarheen om Capadose te waarschuwen. Zij spraken met elkaar over de baldadigheden in Utrecht en ook over een dreigende afscheiding van de Hervormde Kerk. Volgens Capadose zou het een overijlde beslissing zijn als men nu daartoe overging. Tijdens dit gesprek diende J.D. Ludwig zich met enkele vrienden aan. Hij verzocht Kohlbrugge, zich te voegen bij de zich afscheidende vrienden. "De herstelde Hervormde Kerk bestaat reeds", aldus Ludwig. "Heel Utrecht is in oproer. Morgen gaan wij naar de Koning om één van de kerken te vragen. Wij moeten echter niet alleen kunnen zeggen dat we een gemeente hebben, maar ook dat we een predikant bezitten. Zoudt u onze predikant willen zijn?" Kohlbrugge en ook Capadose ontvouwden toen hun bezwaren, waarna Ludwig en de zijnen besloten van

het plan af te zien.⁷

Uit een brief van Kohlbrugge aan zijn moeder in Amsterdam blijkt dat hij in die tijd zelf ook weleens een samenkomst organiseerde. In deze brief, geda-teerd 13 januari 1833, schrijft hij: "Maandag, den 7en dezer heb ik al de vromen die ik hier maar kende, in een huis bij elkander laten komen, en toen een lange toespraak voor hen gehouden naar aanleiding van Psalm 45. Daarop heb ik voor hen gebeden, en wij hebben gezongen. Wij waren bijna 80 in getal. Die samenkomst is zeer gezegend geweest, vooral

voor mijzelfen."

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Noten

- 5 Bedoeld is de slachter L.J. Schadee. Hij werd gezien als een van de drie "hoofden" van het Utrechtse conventikel, naast J.D. Ludwig en H.G. Klijn.
- 6 Zie: C. Smits, *De afscheiding van 1834, IV: Provincie Utrecht*, Dordrecht 1980, blz. 191.
- 7 Zie: Everard Gewin, "Rondom de Afscheiding" in: *Stemmen des tijds* XII (1923), blz. 48.

Voetbal, vis en volle kerken

In het gemeentehuis van Katwijk is op 10 oktober j.l. het nieuwste boek van de historicus A.Th. van Deursen (1931) gepresenteerd. Dat boek behandelt de geschiedenis van Katwijk in de periode 1940-2005 en is getiteld: In Katwijk is alles anders: een christelijk dorp ontmoet de wereld, 1940-2005. Hieronder volgt de iets uitgebreide toespraak die B.J. Spruyt bij deze gelegenheid heeft gehouden.

Professor Van Deursen is een internationaal gerenomeerd specialist op het gebied van de Nederlandse geschiedenis in de zestiende en zeventiende eeuw. Bij zijn naam denken we aan de Republiek en de Gereformeerde Kerk, aan bavianen, slijkgeuzen en stadhouders, aan het Binnenhof en aan Graft, aan de generaal-liteitskamer en de raad van State, aan mensen van klein vermogen en aan grote mannen als de Zwijger, Maurits en Michiel de Ruyter. Alhoewel zijn proefschrift over de Hugonoten in het Frankrijk van na de herroeping van het Edict van Nantes (1685) ging, heeft Van Deursen zich in zijn professionele leven aan maar één grote uitstap buiten het Nederland van de zestiende en zeventiende eeuw gewaagd: een geschiedenis van zijn Vrije Universiteit. En nu ligt er dit boek over de geschiedenis van Katwijk in de periode 1940-2005, vanaf het begin van de Tweede Wereldoorlog tot de vereniging met Rijnsburg en Valkenburg. Synodale acta en Algemeen Rijksarchief hebben in de noten plaats gemaakt voor het gemeentearchief en de Katwijkse Post.

We mogen dankbaar zijn dat dit boek er is. Het boek is in een aantal opzichten vintage Van Deursen, een Van Deursen op zijn best. Dat betreft in de eerste plaats de methode, het vakmatige en ambachtelijke: het verzamelen van een hoop losse gegevens, het aanbrengen daarna van structuur en samenhang, met als resultaat een beeld dat voorheen niet bestond.

Dat betreft ook de stijl, die dunne, bijna laconieke,

korte zinnen die op de bladspiegel liggen te knisperen. Misschien geeft die stijl in dit boek wel meer dan in eerdere boeken uiting aan een onbekommerde vrolijkheid. Dat heeft ongetwijfeld met het onderwerp te maken. Van Deursen heeft eens gezegd dat hij best in het zeventiende-eeuwse Graft had willen wonen. In Katwijk is hij in 2006 komen wonen, en dat is hem ongetwijfeld goed bevallen. Dit dorp moet voor Van Deursen immers een ideale samenleving zijn, met toeristen die op regenachtige dagen bij de VVV kwamen vragen waar ze een sjoelbak konden lenen, en een zwembad dat zondags maar een paar uur open is om de kerken niet lastig te vallen.

Misschien dat die vereenzelving ook de reden is waarom Van Deursen zich in dit boek meer persoonlijke ontboezemingen laat ontvallen dan voorheen. Als je in het buitenland een kerkdienst bezoekt, profiteer je daarvan het meest door mee te zingen, adviseert Van Deursen. We weten nu ook dat hij in de jaren zestig in Voorschoten woonde en dat daar in de kelder onder de gereformeerde kerk een danslokaal werd ingericht, en de manier waarop hij daarover schrijft doet ons niet vermoeden dat die vernieuwing zijn instemming had. Als hij over het cabaret in de grote zaal van *TriPodia* schrijft, voegt hij daaraan toe dat het hem moeite kost een rolverdeling weer te geven die hij niet anders dan als godslasterlijk kan beoordelen. Dat het Katwijkse dialect dreigt uit te sterven, vindt hij jammer. Hij verhaalt hoe hij met vijf Katwijkse mannen koffie drinkt en hoe zij hun interpretatie van het nieuws in de woorden van een christelijk lied gieten. En hij schrijft dat hij in dit raadhuis eens de woorden opving dat een huwelijk de afsluiting van acht jaar verkering was, en dat die bijna ontroerende woorden hem altijd zijn bijgebleven.

Dit boek is ook een Van Deursen op zijn best omdat het wordt doorgeloeid door de liefde: liefde tot

een geloof en een cultuur, en liefde tot mensen die onze nabije of verre, nog levende of al gestorven naasten zijn en aan wie dus recht moet worden gedaan. Het oeuvre van Van Deursen is het oeuvre van het liefdegebod. Aan dat gebod mat hij ook het werk van anderen af. Toen de Utrechtse germanist Jeroen Koch in 2006 een biografie over Abraham Kuiper publiceerde, schreef Van Deursen een vernietigende recensie van dat boek, dat hij typeerde als 'een libertijns pamflet'. Het boek was mislukt omdat de auteur niet werkelijk tot zijn onderwerp was doorgedrongen en erop uit was geweest anderen expres te kwetsen. Zo'n boek kunnen we gevoeglijk ongelezen laten.

Valt er dan niets te zeuren over dit boek van Van Deursen? Jazeker, in het notenapparaat worden twee afkortingen gebruikt die niet in de lijst van afkortingen worden verklaard. Maar daar staat weer tegenover dat een foto van *Maribel* aan de Boulevard als het ware ter compensatie twee keer is afgedrukt.

Katwijk, dat is het dorp van voetbal, vis en volle kerken, zoals de plaatselijke arts J. H. ten Hove eens opmerkte. Vis, dat is hard werken en economische groei, de ontwikkeling van Katwijk van een wandeldorp tot een fietsdorp en tot een dorp met auto's en snelle wegen. Die volle kerken waren vooral hervormde kerken en stonden garant voor een lange politieke dominantie van de CHU. De hervormden vielen uiteen in confessionelen en Gereformeerde Bonders en die maakten ruzie met elkaar, zozeer zelfs dat zij zich wel eens hebben afgevraagd of zij na afloop van een vergadering nog wel samen een dankgebed konden uitspreken. Die toestand heeft bestaan tot de komst in 1960 van ds. W. L. Tukker, die misschien wel de bisschop van de Hervormde kerk zou zijn geweest als die kerk een episcopale structuur had gehad. Nadat hij voor het eerst een vergadering van de kerkenraad had bijgewoond, kon hij al danken voor 'de prettige sfeer en goede harmonie'. De komst van Tukker leidde ook tot groei van de SGP, die nog werd versterkt door het ontstaan van het CDA waarin de CHU minder goed zichtbaar werd. Aan de confessionele meerderheid deed dit natuurlijk geen afbreuk, en uit Van Deursens verhaal wordt vooral duidelijk hoe het CDA als verantwoordelijke middenpartij tussen SGP en VVV door gelaveerd heeft om alle vernieuwingen en ontwikkelingen in goede banen te leiden.

Vis en geloof, dat zijn zaken die we in een boek van Van Deursen verwachten. Maar hier verzeilen we ook, en dat is toch nieuw, in de sfeer van de jongensboeken van J. B. Schuil over Katjangs en A.F.C.'ers, wanneer Van Deursen drie pagina's lang uitweidt over de ongekende prestaties van een zekere, nog heel

jonge Dicky Kuyt van het jongste elftal van *Quick Boys*, die hun wedstrijden eind jaren tachtig ineens met een doelpunt of tien verschil begon te winnen. Kuyt verliet Katwijk voor grote profclubs en het Nederlands Elftal maar kwam terug om zijn huwelijk met Gertrude van Vuuren door ds. P. J. Stam te laten bevestigen.

Echt Van Deursen is tot slot de centrale vraag die hij in zijn boek aan de orde stelt. Hij beschrijft hoe een christelijk dorp de wereld ontmoet heeft, en vraagt zich af hoe christelijk Katwijk zal blijven nu het oude isolement doorbroken is, de secularisatie binnenkruipt, en vooral: nu die omringende wereld zich steeds nadrukkelijker met het leven in Katwijk zal bemoeien. Dat is onder de kabinetten Kok al begonnen, toen ook Katwijk een naaktstrand en bordeel moest toestaan. 'Het werd Katwijk niet vergund een christelijke enclave te vormen op het grondgebied van een heidense natie', stelt Van Deursen vast.

Katwijk heeft altijd een christelijke meerderheid gehad die met zijn minderheden zo goed mogelijk heeft willen omgaan – zoals ook Van Deursen zelf in zijn boek beide partijen aan bod heeft willen laten komen. Een rechtsstaat is er immers om het zwakke tegen het sterke te beschermen. Nu de geestelijke vrijheid in Nederland steeds meer in het geding is, dat wil zeggen: nu een traditionele, door christelijke waarden gedragen tolerantie steeds meer moet inschikken voor de opgelegde uniformiteit van een seculiere gelijkheidsideologie, nu zullen de kerken, scholen en verenigingen in Katwijk steeds meer met Den Haag te maken krijgen. Er is op het Katwijkse gemeentehuis altijd één ambtenaar beschikbaar om een homohuwelijk te sluiten, en daarmee voldoet Katwijk aan de wet. Maar het is natuurlijk de vraag of dat voor een nieuwe paarse meerderheid genoeg zal zijn.

Van Deursen besluit zijn boek optimistisch: in Katwijk is niet meer alles anders, maar veel is toch anders gebleven. En zolang de Katwijkse gelovigen elke zondag op meer dan twintig plaatsen samenkomen, zal er zeker iets en misschien wel heel veel van het oude bewaard worden. Het boek van Van Deursen is dus de grote anti-Geert Mak. Geert Mak publiceerde in 1996 het boek *Hoe God verdween uit Jorwerd*, een boek over de modernisering van een dorp en de teloorgang van het christelijk geloof. Ik denk dat Van Deursen de titel van diens boek over Jorwerd waaruit God verdwenen zou zijn, al blasfemisch zal vinden. God verdwijnt niet, het is hooguit zo dat mensen Zijn aanwezigheid niet meer of steeds minder erkennen. In Katwijk gebeurt dat niet. Van Deursen heeft een boek geschreven over Hoe God in Katwijk aanwezig blijft.

Daar is veel geestverwantschap voor nodig. Van

Deursen kent die gave in grote mate, al is hij van huis uit niet hervormd (al kerkt hij tegenwoordig wel hervormd) maar gereformeerd. Dat milieu was leergierig en ambitieus. De moeder van Van Deursen kwam uit een afgescheiden milieu in Friesland en bezocht alleen de lagere school. Maar toen de achtjarige Van Deursen haar eens vroeg of er nog keizers in de wereld waren, gaf ze onmiddellijk als antwoord: 'Je hebt de keizer van Japan, de keizer van China is afgezet maar regeert nog over Mantsjoekwo, en de koning van Engeland voert de titel van keizer van India'. Hij vond dat toen vanzelfsprekend, maar later vervulde het hem met respect.

Nu is Van Deursen geen acht maar tachtig en ern-

stig ziek. Wat er dan nog valt te zeggen is door Van Deursen zelf gezegd in het interview uit 2006 waarin hij ook over zijn moeder vertelde. Gevraagd naar zijn geloof antwoordde hij: 'Een kleine twee jaar geleden merkte ik dat ik er met mijn gezondheid niet zo goed aan toe was. Dan denk je: Ik ben op jaren gekomen, en moet nu het einde onder ogen zien, maar kan ik dat wel? Toen dacht ik aan Paulus' brief aan de Filipensen: Ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dat is verreweg het beste. Dat kon ik hem nazeggen, en dat zeg ik nog, als het er echt op aankomt.'

B.J. Spruyt, Gouda

Klassiek Licht (VI)

Een kerkvader aan het woord (II, slot)

Aan het einde van ons vorige artikel hebben wij een ogenblik stilgestaan bij de waarde die Noordmans hechte aan de *ascese* als "een eigenaardigheid van het leven van alle kerkleden." "Men accepteert dan het leven, maar onder reserve. Men vergeet niet dat de geschiedenis van de kerk op Christus' wederkomst is gericht en dat het leven onder het gericht van de eeuwigheid staat", zo hoorden wij hem zeggen. En wij zagen, hoe hij in dit verband verwijst naar de kerkvader Augustinus, die het christelijk leven als een "burgerchap van nederigheid" heeft getekend. Een tekening, waarop men, zo houdt hij de kerk voor, zuinig dient te zijn. De kerk mag haar volstrekt niet "uitwissen". Maar als Noordmans om zich heen ziet, constateert hij dat dit wel degelijk gebeurt: "De grenzen van dat leven worden", zegt hij, "in onze tijd door velen uitgewist en puriteinse soberheid als een overwonnen standpunt behandeld." Het kerkelijk publiek leeft zich uit, en dat terwijl sommige politieke leiders laten zien, dat zij voor de betekenis van vrijwillige versobering weer oog krijgen, ja, "zij verwijten de kerk openlijk haar achterstand in het ascetische en caritatieve leven" (42v.).

Nee-zeggen

Dit pleidooi voor een ascetische levenshouding kwam niet uit de lucht vallen. Twee jaar eerder reeds, in 1932, had Noordmans een artikel geschreven met het opschrift "Soberheid"¹, - een opstel, hem in de pen gegeven als antwoord op de vraag, "hoe wij den geestelijken nood van onzen tijd moeten zien en op welke wijze wij daarop moeten reageren." Aan het einde van dit artikel zegt hij, met - opnieuw - een verwijzing naar Augustinus: "Een mens wordt een daemon, als hij niet onder de strenge controle der eeuwigheid staat en

zich op ieder terrein uitleeft." Een "levensmogelijkheid", aldus Noordmans, ook "voor onze tijd met zijn ver-vaarlijke openheid naar alle kanten en zijn sterke bij-spraak van het einde." En hij beroept zich hierbij op Dr. C. Gerretson, die een pleidooi heeft gevoerd voor een nee-zeggen van calvinisten "tegen alles wat node-loze weelde, vermaak, opzichtigheid en afleiding van de strenge levenstaak is" en die gewezen heeft op de noodzaak van een verlaging van levenstandaard door een nieuwe vorm van onafhankelijkheid. Noordmans sluit zich hierbij aan, waarbij hij allereerst aan een onafhankelijkheid in géestelijk opzicht denkt, hetgeen inhoudt, "dat wij, zonder veel steun voor ons geloof in de wereld die ons omgeeft, in afwachting van de harmonie der eeuwigheid, in strenge geestelijke versobering, ons tevreden stellen met de toch maar weinige artikelen van ons credo" (138).

In de woestijn

In januari 2005 heb ik in ons blad laten zien, hoe ik reeds als student geboeid werd door de meditatie, die Noordmans schreef in de periodiek *In de Waagschaal*. Een van deze meditatie, gewijd aan de roeping van Mozes, droeg het opschrift "retardatie" (vertraging): Nadat Mozes eigenmachtig voor zijn volk in de bres gesprongen is, wordt hij door God op een zijspoor gezet. Pas na veertig jaar, wanneer hij heeft ingezien, dat hij het roer uit handen moet geven, ontvangt hij van de Here de opdracht zijn volk te bevrijden. Aan het einde van deze overdenking zegt Noordmans: "Voor het christelijk leven is de woestijn altijd een betere leerschool geweest dan "der koningen huizen" (Mattheüs 11 : 8). Zo bij Mozes, bij Johannes de Doper; ook bij Jezus zelf. Ascetisme, puritanisme,

of ook soberheid, bescheidenheid, schroom, ontzag zijn geen historische verschijnselen, die op een gegeven moment hun tijd gehad zouden hebben. Zij behoren tot het ijzeren bestand van het leven uit de Geest" (*Verzamelde Werken*, deel VIII, 196).

De dogmatiek

Nu moet gezegd worden, dat het woord "ascese" bij Noordmans veel meer inhoudt dan men er gewoonlijk mee tot uitdrukking wil brengen. Dit komt al tot uiting in de woorden "soberheid" en "bescheidenheid", die wij hem zo-even hoorden bezigen. En ook het woord "eenvoud" dient hier genoemd te worden. Wie Noordmans leest, denkt onwillekeurig aan het gezegde "eenvoud is het kenmerk van het ware". Deze eenvoud geldt echter niet alleen het leven. Zij is ook, ja, in de eerste plaats, bepalend voor de manier, waarop Noordmans de dogmatiek behandelt. Vandaar, dat hem, zoals wij al zagen, de "eenvoud" van het *Credo* der kerk, het *Apostolicum*, zo lief is.

De eredienst

Deze eenvoud, deze soberheid, is ook karakteristiek voor de manier, waarop Noordmans over de kerk, en wel in het bijzonder over de eredienst oordeelt. Noordmans was afkerig van alles, wat hij in de dienst van het Wóórd (!) als overbodig, als "franje", zag. In een bespreking van het boek *De incarnatie* van de Groningse hoogleraar Dr. W.J. Aalders, zegt hij: "De sfeer der kerk mag het eenvoudige en duidelijke niet verliezen, dat hoort bij de prediking van Jona te Ninevé, van Jezus aan de zee van Tiberias, van Paulus in de zaal van Tyrannus en van Luther, als hij "sub coelo" staat. Zij moet de klaarte van de open hemel behouden" (*Verzamelde Werken*, deel 4, 188). En in zijn boek *Liturgie* (1939), waarin hij kanttekeningen plaatst bij de hoog-liturgische denkbeelden van Aalders' collega G. van der Leeuw, zegt hij: "Het sacramentele in de eredienst zal (dus) niet tot expansie, maar eerder tot ascese aanleiding geven. Het zal, evenmin als het kruis, een motief zijn voor esthetische uitbouw, maar voor uiterste soberheid. En dit raakt, waar de hele Liturgie (met een hoofdletter) eigenlijk staat en valt met de ceremoniën, het wezen van de zaak" (Idem, deel 6, 69). En sprekend over Gods aanwezigheid in de eredienst zegt Noordmans: "De tegenwoordigheid Gods is... een antwoord op 't geloof (Luther). Zij kan nooit resultaat van het uitoefenen van een aantal ritzen zijn of daarmee op een of andere wijze noodzakelijkerwijze samenhangen. Ook als wij de middelen niet verachten, dan blijven het toch genademiddelen. Geloven is verwachten dat God het

doet. En de middelen, die Hij daarbij gebruikt, zijn zijn middelen, en niet de onze. Wij kunnen ze ook niet naar willekeur vermeerderen, zoals de Farizeeën het met de geboden deden. Wij kunnen God in de liturgie niet gevangen nemen" (Idem, 80).

Terloops stippen wij hier nog aan, dat de door Noordmans bepleite soberheid in de eredienst ook hierin tot uiting kwam, dat hij, wanneer hij in een kerkdienst voorging, nooit een toga droeg. De toga was voor hem een academisch gewaad, dat als zodanig niet in de kerk thuishoorde².

Kanselboodschappen

Veelzeggend in dit verband is ook Noordmans' huiver voor synodale kanselboodschappen e.d. Het is buiten kijf, dat hij een groot aandeel heeft geleverd aan de pogingen, die in de loop der jaren zijn ondernomen om de Ned. Hervormde Kerk te bevrijden uit het keurslijf, haar in 1816 door koning Willem I opgedrongen, en zo tot kerkvernieuwing te komen. Het werk, door "Kerkopbouw" in de jaren dertig hiertoe verzet, is zonder zijn inspanningen niet te denken. En ook na de oorlog heeft hij zich op dit front duchtig geweed, maar met een zekere terughoudendheid. Dat de kerk zich keer op keer uitsprak over allerlei maatschappelijke en politieke kwesties, zinde hem niet. In 1946 vroeg hij zich publiekelijk af, of dit wel zo moest doorgaan. "Ik meen dit te moeten betwijfelen", oordeelde Noordmans. "Bij de bisschoppelijke hiërarchie zijn ze op hun plaats. Maar in een presbyteriale kerkorde wordt de dienst er door gestoord. Naast de boodschap van Jezus past geen boodschap van een synode. En de ambtsdrager wordt daarbij tot ambtenaar. Deze stukken zijn programma's uit een beweging, die in de kerk niet passen en God het werk uit de handen nemen dat Hij door de bediening des Woords in de harten wil doen. Zij brengen een secularisering van de kerkdienst mee, waardoor het ambt van karakter verandert" (*Verzamelde Werken*, deel 5, 523v.). Mij dunkt: hier is geen woord Spaans bij!

Cultuurpessimisme (?)

Van verschillende kanten is de vraag gesteld, of Noordmans met zijn sterke gerichtheid op het kruis niet tekortgedaan heeft aan het "Jezus is Overwinnaar", zoals dit ons uit het Paasevangelie tegen klinkt, en of hij wel voldoende oog gehad heeft voor het goede, dat in de schepping gelegen is. Om nog eens zijn *Herscheping* aan te halen: "Men kan zich aan de schepping niet ongereserveerd overgeven op ieder levensterrein. Tegenover de Schepper staat altijd de Lijder en de gemeente viert telkens de gedachtenis aan zijn dood.

Die is niet slechts een *episode* in de schepping, maar een kosmisch *begin*. Het Woord is vlees geworden. – En van *Golgotha af* moet de schepping gezien worden. Men ziet dan heel wat meer en ook minder vrolijke dingen dan van Genesis 1 uit. Naar die ernstige kijk op de wereld moet het leven ingericht worden” (117).

Het hoeft geen betoog, dat deze woorden een vrij pessimistische lading hebben. Niettemin dient erkend te worden, dat Noordmans de draagwijdte van het “Jezus is Heer” bij tijd en wijle sterk doet uitkomen. Tegelijkertijd echter houdt hij ons voor, dat met Christus’ opstanding nog niet het eindstation is bereikt. Heel duidelijk komt dit uit in zijn meditatie over Johannes 20 : 6, – een overdenking met het veelzeggende opschrift “De nevelen van Pasen”. Een van die diepborende overdenkingen, die, als men ze voor het eerst gelezen heeft – voor mij was dat in het begin van de jaren vijftig – als vanzelf tot herlezing aansporen en bij de lezer een blijvende indruk achterlaten. Noordmans zegt hier onder meer: “De paas-liturgie maakt de indruk, dat Jezus’ verrijzenis over zijn discipelen is aangebroken als een stralende zomermorgen. Onze paasliederen... breken uit in “Halleluja’s” en zingen van het “krieken van de dageraad” en van “deze schoonste aller dagen”. Naar het wezen van het feest is dat ook wel juist. Maar in de beschrijving van de werkelijkheid, zoals de evangeliën ons die geven, ligt dat alles niet zo voor de hand. Die verhalen wekken bij ons veeleer de voorstelling van nevelen en wolken, die eerst moeten opklaren, voordat de volle dag kan aanbreken...” En Noordmans wijst dan op een blijdschap, die gepaard gaat met vrees, op siddering en ontzetting, verlegenheid en schrik, op somberheid, ontsteltnis, tranen en twijfels. “En ook”, zo zegt hij dan,

“wanneer de zon dan straks doorbreekt, als Jezus aan hen (nl. de discipelen) verschijnt, dan lijkt dat Pasen nog niet op een zomerdag.” En dit geldt ook van de veertig-dagen-tijd: Jezus komt, maar “is ook even plotseling weer verdwenen.” Pas als het Pinksterfeest is aangebroken, lossen de nevels op (*Verzamelde Werken*, deel VIII, 313v.).

Met andere woorden: met Christus’ opstanding is het Koninkrijk Gods nog niet aangebroken. En het is dit gegeven, dat Noordmans doet huiveren voor een overspannen “Halleluja”-roepen, zoals hij dit hier en daar verneemt (en zoals men het vooral vandaag de dag in allerlei kringen tegenkomt).

Wij sluiten af. Noodgedwongen, mag ik wel zeggen. Want er zou over Noordmans, de “theoloog des Geestes”³, nog heel wat meer te zeggen zijn, en dat niet in de laatste plaats over zijn *Herscheping*. Een boek om te lezen en te herlezen, ja, om voortdurend bij de hand te hebben. In een volgend artikel hoop aandacht te schenken aan het reeds genoemde boek, dat Dr. K. Blei aan Noordmans heeft gewijd.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 Aanvankelijk verschenen in het blad *Eltheto*, in 1949 gepubliceerd in de bundel *Zoeklichten* (132-138) en later in deel 6 (459-465) van de *Verzamelde Werken* opgenomen.
- 2 Het hoeft geen betoog, dat een predikante in een boerka voor Noordmans wat al te veel van het goede geweest zou zijn! Mij dunkt, dat hij van een dergelijke vertoning gegruwd zou hebben.
- 3 Aldus Dr. G.C. van Niftrik in het opschrift van zijn artikel over Noordmans, kort na diens heengaan geschreven in het blad *Kerk en Theologie* (Jrg. VII (1956), 82w).

Symposium n.a.v. 450 jaar Nederlandse Geloofsbelijdenis

Op 31 oktober 2011 zal DV in het klein Auditorium (Academiegebouw, Rapenburg 70, Leiden) van de Universiteit Leiden een symposium gehouden worden naar aanleiding van het feit dat 450 jaar geleden de Nederlandse Geloofsbelijdenis publiek werd gemaakt. Dit symposium is een gezamenlijk initiatief vanuit de Leidse leerstoel Geschiedenis van het gereformeerd protestantisme (prof. dr. G. van den Brink) en de bijzondere leerstoel Geschiedenis van de Reformatie aan de VU Amsterdam (prof. dr. E.A. de Boer). De organisatie is in handen van het Leids Instituut voor Godsdienst-wetenschappen in samenwerking met de Gereformeerde Bond.

Het programma ziet er als volgt uit: 10.00-10.15 Opening. Vervolgens: ‘Een opmerkelijk boek: de NGB in de context van de zestiende-eeuwse Nederlanden’, door prof. dr. G. Marnef, Universiteit Antwerpen; en: ‘De wereld als boek van God: natuurlijke theologie in de NGB?’ (art.2)’, door drs. A.J. Kunz, Katwijk aan Zee; 12.15-13.00 Lunchpauze, waarna: ‘Gods tweede boek: de Schrifteleer van de NGB (art.3-7)’, door prof. dr. G. van den Brink, Universiteit Leiden; en: ‘De kerk als open boek: de ecclesiologie van de NGB (art.27-32)’, door prof. dr. E.A. de Boer, Vrije Universiteit; 14.30-15.00 Theepauze, 15.00-15.45 Forum: gelegenheid tot gesprek met de inleiders; 15.45-16.00 Sluiting.

De dag wordt voorgezeten door mevrouw prof. dr. E.G.E. van der Wall, hoogleraar Geschiedenis van het christendom te Leiden.

Ieder belangstellende is van harte welkom om dit boeiende symposium bij te wonen.

De toegangsprijs bedraagt € 15, incl. lunch, koffie en thee; studenten hebben gratis toegang. Graag overmaken op ING-rekening 138421 t.n.v. Geref. Bond, Apeldoorn, o.v.v. NGB. Aanmelding graag zo spoedig mogelijk, uiterlijk dinsdag 25 oktober bij de Geref. Bond, Kleine Fluitersweg 253 te Apeldoorn, liefst via email geref.bond@telfort.nl.